

70-річчя члена-кореспондента НАН України Г.П. ПІВТОРАКА

14 червня виповнилося сімдесят років відомому українському мовознавцеві члену-кореспонденту НАН України Григорію Петровичу Півтораку — автору понад 250 праць з історії української та інших східнослов'янських мов.

Народився майбутній учений у селянській родині на хуторі Коритище Недригайлівського району Чернігівської (нині Сумської) області. Закінчивши 1959 року Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка, кілька років учителював на Київщині — в Ірпінській дослідній школі № 3. У 1961 році він вступає до аспірантури Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР за фахом «білоруська мова».

Перебуваючи два роки на стажуванні в Мінську, Г.П. Півторак практично опанував там білоруську мову, написав і захистив кандидатську дисертацію — «Історія інфінітива в білоруській мові». У праці, зокрема, було виявлено деякі важливі морфологічні закономірності цієї дієслівної форми.

З 1964 року Г.П. Півторак — співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. Тут він продовжує досліджувати історію інфінітива, залучаючи тепер до аналізу ще й матеріал української та російської мов. Молодий науковець порівнює шляхи розвитку інфінітивних форм

у східнослов'янських мовах і знаходить у цьому процесі особливості, властиві кожній з них. Важливий висновок розвідки полягає у тому, що східнослов'янські форми інфінітива поєднують у собі як стародавні, так і відносно нові риси, але в кожній із мов ці риси різні, не збігаються. Зрештою, проведене дослідження було оформлене у вигляді монографії «Морфологія інфінітива в східнослов'янських мовах» (1974).

Як співробітник відділу загального та слов'янського мовознавства Григорій Петрович бере участь у написанні та редагуванні «Етимологічного словника української мови», який укладався колективом лінгвістів на чолі з академіком НАН України О.С. Мельничуком. Ця фундаментальна праця максимально повно охоплює українську літературну та діалектну лексику XIX–XX століть і виявляє її генетичні зв'язки, тобто з'ясовує її походження. За глибиною етимологічного опрацювання цей словник не має собі рівних у слов'янському світі. За кілька десятиліть копіткої праці Г.П. Півторак написав до нього 3500 статей. Перші чотири томи словника (літери А–П) побачили світ упродовж 1982–2004 років і дістали схвальні відгуки наукової громади в Україні та за її межами. Останні три томи цієї праці вийдуть друком найближчими роками.

Будучи фахівцем зі східнослов'янських мов, Григорій Петрович перейнявся чи не найважливішою проблемою цієї галузі славістики — генезою української, російської та білоруської мов. Важливість проблеми виходить далеко за межі самої лінгвістики, адже з'ясувати походження мови — це великою мірою з'ясувати й походження етносу, її носія. Наслідком багаторічних досліджень стала докторська дисертація «Формування та діалектна диференціація східнослов'янського етномовного ареалу до XIII ст.», захищена 1989 року.

Ця фундаментальна розвідка — перша спроба з'ясувати походження східнослов'янських мов комплексно, системно. Автор послуговується не лише різноманітними лінгвістичними джерелами (свідченнями історичної діалектології та писемних пам'яток), а й широко залучає набутки історичної науки, археології, антропології, частково — етнографії та фольклористики. У цьому безперечна новизна праці.

Наклавши ареали археологічних і етнографічних культур на діалектні ареали східних слов'ян, учений виділив на кінець XIII ст. шість діалектних макрозон: південно-західну, галицько-волинську, карпатську, поліську, полоцько-смоленську, північну (псковсько-новгородські говори) та північно-східну (ростово-суздальські та середньоокські говори). Усі ці макрозони мали специфічні фонетичні риси, які відрізняли їх одна від одної. Щоправда, ареали більшості цих рис, як правило, не збігалися між собою, їхні ізоглоси не були стійкими, мінялися з плином часу залежно від різних мовних і позамовних чинників.

Головний висновок дослідження полягає у тому, що фонетичні особливості, за якими згодом почали розрізняти українську, російську та білоруську мови, у XII–XIII століттях в основному вже утворилися. Звісно, формування цих діалектних рис не могло безпосередньо спричинити появу

східнослов'янських народностей та їхніх мов, адже в останньому процесі відіграли роль ще й численні позамовні чинники. Українська, російська та білоруська мови утворилися внаслідок консолідації трьох регіонів східнослов'янського населення. У діалектному відношенні цей процес полягав у перегрупованні давньоруських діалектних масивів у нові ареали.

Щоб це дослідження та сформована на його основі концепція стали приступними фахівцям з інших дисциплін і широкому колу читачів, Г.П. Півторак написав дві науково-популярні книжки: «Українці: звідки ми і наша мова» (1993) і «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів зі „спільної колиски”» (2001; 2004). Перша праця містить археологічні відомості з історії України, розповідає про східнослов'янські союзи племен, подає перелік південноруських діалектних рис, які згодом стали специфічними для української мови, та наводить джерела української літературної мови. Натомість у другій праці докладніше висвітлено процес формування української народності й початки політичної історії України.

Г.П. Півторак піддає слушній критиці вигаданий радянськими ідеологами міф про те, ніби українці, росіяни та білоруси — рідні брати, оскільки походять з єдиної давньоруської народності, а їхні мови — з єдиної давньоруської мови. Дослідник аргументовано доводить, що Київська Русь від самого початку формувалася як рання українська держава. Її державотворчим і об'єднавчим етносом стали південні русини, тобто праукраїнці. Пізніше до її складу ввійшли й інші племена — ті, з яких згодом сформувалися білоруси та росіяни.

Ці дві книжки зажили неабиякого розголосу та популярності. Вони стали неодмінними посібниками для студентів. Їх захоплено читають навіть ті, хто не має філологічної чи історичної освіти.

За цикл праць із етно- та глотогенезу східних слов'ян Г.П. Півторакові 1995 р. присуджено академічну премію ім. І.Я. Франка, а 1997 р. обрано членом-кореспондентом НАН України. Наступного року він очолив відділ загальнославистичної проблематики та східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.

Григорій Петрович — частий гість у навчальних закладах і наукових товариствах, його статті друкують газети й масові часописи, його голос можна почути по радіо. Ці виступи звичайно стосуються походження українців, їхньої мови, а також культури мовлення, норм слововжитку.

Ювіляр не забуває віддавати належне й іншому своєму покликанню — білорусистиці. Він викладав білоруську мову в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, видав перший в Україні підручник цієї мови, переклав українською науковий

збірник «Нариси білорусько-українських літературних зв'язків», який вийшов друком спочатку в Мінську, а 2003 р. — у Києві. До українського перекладу Григорій Петрович написав велике переднє слово. За це видання йому присуджено Премію президентів академій наук України, Білорусі та Молдови. Нині вчений закінчує укладати академічний «Білорусько-український словник». 1991 р. Г.П. Півторак заснував й очолив Українську асоціацію білорусистів, уже 15 років він є членом комітету Міжнародної асоціації білорусистів.

Торік учений обійняв посаду заступника академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України.

Наукова громадськість, українські та зарубіжні мовознавці сердечно вітають Григорія Петровича зі славним ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, невичерпної енергії, творчого натхнення для нових звершень на ниві української філологічної науки.

70-річчя члена-кореспондента НАН України В.Г. КУЗНЕЦОВА

11 червня виповнилося сімдесят років відомому вченому в галузі електроенергетики й електротехніки, Заслуженому діячеві науки і техніки України члену-кореспонденту НАН України Володимиру Григоровичу Кузнецову.

Після закінчення в 1958 р. електротехнічного факультету Київського політехнічного інституту В.Г. Кузнецов працював у проектному інституті, а згодом — асистентом кафедри теоретичних основ електротехніки КПІ. Від 1966 р. діяльність Володимира Григоровича пов'язана з Інститутом

електродинаміки НАН України, де він пройшов шлях від аспіранта до завідувача відділу, а впродовж 1987–2003 років був заступником директора з наукової роботи.

Учений створив науковий напрям з оптимального керування електромагнітними процесами у багатофазних системах з джерелами спотворень. У рамках цього напрямку він виконав дослідження, пов'язані із розробкою ефективних методів і засобів комплексного підвищення якості електричної енергії (ЯЕ) та зменшення її втрат; із забезпеченням електромагнітної сумісності

(ЕМС) споживачів у системах загального й автономного електропостачання; із обмеженням перенапруг і надструмів у високовольтних електричних мережах; з енергозберігаючим керуванням режимами електричних мереж та систем.

Для досліджень Володимира Григоровича характерні фундаментальність і спрямованість на розв'язання важливих практичних завдань. Так, запропонований ученим принцип корекції неактивних складових потужності неврівноваженої багатофазної системи дав змогу синтезувати перспективний клас схем і створити статичні пристрої комплексного підвищення якості енергії з мінімальними масогабаритними показниками. Нині ця техніка застосовується у системах електропостачання промислових підприємств. Широко впроваджуються також методи та засоби обмеження ферорезонансних перенапружень у високовольтних мережах з ефективним заземленням нейтралі. Пропоновані методи синтезу багатофазних фазозсувних кіл дали змогу розробити ефективні засоби обмеження однофазних коротких замикань на шинах блокових трансформаторів 110–500 кВ із використанням схеми «зірка–зірка» та штучного контуру нульової послідовності. Ефективно працюють оригінальні силові пристрої з мінімальним опором нульової послідовності, які параметрично забезпечують електромагнітну сумісність силового й електронного обладнання у мережах з нульовим проводом (розробка відзначена Золотою медаллю ВДНГ СРСР). Вони успішно використовуються не тільки в Україні та країнах СНД, а й у Європі, у США, Канаді.

Виконаний під керівництвом і за участю Володимира Григоровича комплекс досліджень з моделювання процесів у лініях електропередачі 750 кВ й аналізу перенапружень у режимі однофазного автоматичного

повторного включення дав змогу розробити рекомендації для НЕК «Укренерго» щодо вибору параметрів та місць монтування шунтових і компенсаційних реакторів і налагодити на заводі «Запоріжтрансформатор» їх серійний випуск. Це, зокрема, зумовило успішний запуск в експлуатацію ЛЕП 750 кВ «Рівненська АЕС – Західноукраїнська підстанція».

Теоретичні та прикладні дослідження В.Г. Кузнецова відзначені Державною премією України в галузі науки і техніки, Міжнародною премією президентів НАН України, Білорусі та Молдови, академічною премією ім. Г.Ф. Проскури.

Володимир Григорович започаткував наукову школу з комплексного моделювання та оптимізації електромагнітних процесів і режимів в електричних мережах і системах із несиметричними, нелінійними та швидкозмінними елементами. Серед його учнів – 20 кандидатів наук. Учений-педагог готує нові покоління фахівців у Національному технічному університеті України «КПІ».

Перу В.Г. Кузнецова належить понад 350 публікацій, із них 7 монографій. Він є автором 52 винаходів.

Багато енергії віддає Володимир Григорович науково-організаційній роботі як голова спеціалізованої ради із захисту докторських дисертацій. Він – заступник голови Наукової ради НАН України з комплексної проблеми «Наукові основи електроенергетики»; член редколегій журналів «Техническая электродинамика», «Проблеми енергетики».

Багаторічна наукова і педагогічна діяльність В.Г. Кузнецова відзначена державними нагородами, почесними відзнаками.

Наукова громадськість, численні учні й колеги сердечно вітають Володимира Григоровича з ювілеєм, зичать здоров'я, енергії, успіхів у невпинному науковому пошуку.